

DE PEDAGOG 02

UITGAVE VAN DE NVO - JAARGANG 26 - JUNI/JULI 2025

‘Een levensverhaal is dé basis’

Startklas
voor kleuters

Als kind een
ouder verliezen

ThuisBest
voor Jonathan

ACT your way

Contact

"Eh... je hebt het in het rood en je hebt het in het wit", zei mijn vader (toen 80) op de vraag van de serveerster wat hij wilde drinken. Het was Sinterklaasavond, we zaten in een verder verlaten pannenkoekenrestaurant en kenden elkaar net een paar uur. Mijn suggestie 'wijn?' bleek niet te kloppen. Maar de serveerster kwam er snel achter dat mijn vader van port hield.

Achteraf waren het de eerste tekenen van dementie, voor mij dan. Ik leerde mijn vader pas kennen toen ik tegen de veertig liep. Hij was tachtig, net weduwnaar – wat de weg vrijmaakte voor een ontmoeting – en woonde in een verzorgingshuis. Een charmante man, die zich honderdmaal verontschuldigde dat hij eerdere pogingen tot contact had geweigerd. Die zijn twee oudere dochters en zoon inlichtte over mijn bestaan. En die, als een soort inhaalslag, alsnog met mij de eendjes ging voeren in het stadspark.

Mijn vader en ik konden het prima met elkaar vinden. Dat duurde precies vier jaar en twee dagen. De tweede helft bracht hij door op de gesloten afdeling van een verpleeghuis. Bij de intake kon hij 'even niet' op zijn geboortedatum komen. Later viel hij helemaal stil en waren er alleen nog handen en blikken. Gelukkig kende ik zijn levensverhaal toen al. In het omslaginterview vertelt Arianne Uijl hoe belangrijk dat is bij mensen met dementie.

Zo wist ik dat mijn vader zijn vader verloor op z'n 27ste, aan het eind van de oorlog, door een bombardement. Na de oorlog maakte hij dorpsfilms, met zoveel mogelijk inwoners in beeld. De opnames waren 's zomers, de vertoningen 's winters in dorpshuizen en cafés. Zijn beelden duiken regelmatig op in historische documentaires en ik herken ze direct. Er zitten altijd grapjes in, zoals een groep achterstevoren bokje-springende schoolkinderen en koeien die aan de lens snuffelen. Volgens mijn moeder was dan zijn vaste commentaar: "Je kunt wel zien dat het vrouwtjes zijn. Zo nieuwsgierig!"

Annemiek Haalboom
hoofdredacteur *de Pedagoog*

‘We zien veel
heterogeniteit
bij personen
met dezelfde
classificatie’

Anna Lichtwarck-Aschoff, pagina 30

Coverfoto: Sabine Joosten

- 4** **‘Een levensverhaal is dé basis’**
Interview met Arianne Uijl, expert veroudering en dementie bij mensen met een verstandelijke beperking. ‘Het gaat vooral om compassie, je inleven in de mens die iemand was.’

- 12** **Twee ochtenden oefenen voor de kleuterklas**
Reportage over de startklas van de Tijn Uilenspiegelschool in Amsterdam. Speciaal voor vierjarigen die nog niet helemaal klaar zijn voor hele dagen kleuterklas.

- 14** **‘Juist het herrouwen blijkt heel belangrijk’**
Interview met Carline van Heijningen over het verlies van een ouder in de kindertijd. Aan de Universiteit Leiden deed ze promotie-onderzoek naar de gevolgen op lange termijn.

- 24** **ThuisBest voor Jonathan**
ThuisBest zorgt dat jongeren met ernstige gedragsproblemen die kortdurend uithuisgeplaatst zijn, snel weer terug kunnen.

- 32** **‘Wat was deze week jouw hobbel en wat was waardevol?’**
Acceptance and Commitment Therapy, kortweg ACT, is in opmars in Nederland. Janna Keulen en Denise Bodden van de Universiteit Utrecht over ACT your way, bedoeld voor jongeren en jongvolwassenen.

12

36

rubrieken

- 8 Onderzoeksnieuws
- 9 Pedagoog in opleiding
- 10 Over de grens
- 17 Column
- 18 Raad voor de Kinderbescherming
- 23 Gegrepen
- 27 Gast: Lieke Kalhorn
- 28 Boeken &zo
- 30 Hoogleraar: Anna Lichtwarck-Aschoff
- 35 Juridische en beroepsethische vragen
- 36 Young professionals
- 40 Op de werkvloer

23

32

‘Een levensverhaal is dé basis’

Als expert ‘veroudering en dementie bij mensen met een verstandelijke beperking’ begeleidt orthopedagoog-generalist Arianne Uijl medewerkers in de verstandelijk gehandicaptensector en in verpleeghuizen en ze geeft advies en supervisie. Ze pleit al jaren voor een zorgvuldiger diagnose van dementie en draagt die missie overal uit.

Arianne Uijl (Ede, 1971) is bijna zeventig uur per week aan het werk, vertelt ze in haar woonkamer in Den Haag. Op de bovenste verdieping en in de omgebouwde garage heeft ze haar werk kamers, maar meestal is ze met de auto op pad, kriskras door het land.

Eigenlijk is het een klein wonder dat ze in deze sector terecht kwam. Ze had lange tijd andere plannen.

“Mijn opa was vrijwilliger bij ‘s Koonings Jaght, nu Siza, met een groot instellingsterrein voor mensen met een verstandelijke beperking in Arnhem. Daar ging ik als kind al mee naartoe. Mijn moeder werkte in Ede in een verzorgingshuis voor mensen met een auditieve beperking. Ik kan me herinneren dat ik als kind elk jaar met haar mee moest om een heleboel oude mensen een gelukkig nieuwjaar te gaan wensen.

Op mijn twaalfde zijn mijn ouders gescheiden en kreeg mijn moeder een baan als manager bij Stichting Philadelphia Zorg in Den Haag. Mijn moeder, zusje en ik zijn toen naar Den Haag verhuisd. Dus ik ben wel al jong in aanraking gekomen met de sector, maar wilde er zelf niet in werken.”

Kerstviering

Ze wil eigenlijk de journalistiek in, maar wordt drie keer uitgeloot voor de School voor Journalistiek. Via een advertentie gaat ze bij de Haagse lokale radio en televisie Lokatel werken en maakt daar vijf jaar programma's, met

veel plezier. Na een tijdje in het buitenland, verhuist ze terug naar Den Haag, waar ze al snel met haar jeugdliefde trouwt met wie ze nog steeds samen is.

“Ik ging op een gegeven moment op uitnodiging mee naar een Kerstviering bij Nieuw Buitenzorg, een locatie van Philadelphia waar mensen wonen met een ernstige verstandelijke meervoudige beperking. En ik vond het fantastisch! Mensen genoten met al hun zintuigen van de geuren en kleuren. Toen ben ik meteen begonnen met de opleiding Sociaal Pedagogische Hulpverlening – ik was een jaar of 25 – en begon als assistent begeleider bij een groot gezinsvervangend tehuis van Philadelphia.”

Meneer Ton

Het thema dementie komt op haar pad als ze, een paar jaar later, meneer Ton in paniek aantreft in zijn flat.

“Ik studeerde inmiddels orthopedagogiek in Leiden en was persoonlijk begeleider. Meneer Ton had het downsyndroom en beginnende dementie. Hij stond in paniek om zich heen te kijken, met dikke tranen. En hij riep alleen maar: ‘Ik wil naar huis! Ik wil naar huis!’ Maar hij was thuis...”

Ik heb het toen op kunnen lossen door te zeggen: ‘Hallo, ik ben Arianne, zullen we eens gaan kijken waar we zijn?’ We zijn door de woning gaan lopen en op een gegeven moment zei hij gelukkig: ‘Hier woon ik.’ Toen werd hij rustiger. Maar dat was echt een toevalstreffer. Ik herinner me dat moment

- nog levendig omdat het me zo triggerde. Wat gaat er om in de hersenen van meneer Ton? Wat gebeurt er dat hij het niet meer snapt?”

Eerste stappen

Arianne besluit af te studeren op onderzoek naar dementie bij mensen met een verstandelijke beperking. Ze vertelt dat er in die tijd, begin deze eeuw, bij orthopedagogiek weinig aandacht was voor volwassenen met een verstandelijke beperking.

“Laat staan voor ouder worden en dementie. Gelukkig zat in Leiden destijds Joop Hoekman, die bezig was met het vertalen van de DSVH (DementieSchaal voor volwassenen met een Verstandelijke Handicap, red.), samen met Marian Maaskant van de universiteit in Maastricht. Daar mocht ik op afstuderen. Het gaf me de kans om overal en nergens in gesprek te gaan met begeleiders, familie en de ouder wordende cliënt zelf. Maar ik begon bij de goeroe van dat moment, orthopedagoog Harry Urlings, een van de mensen die me voor dit vak hebben geïnspireerd. Hij zat helemaal in Limburg, dus ik boekte met mijn man een midweek Landal GreenParks en mocht een weeklang met Harry meelopen. Dat waren de eerste stappen.”

Dementiespel

Ze specialiseerde zich verder tijdens haar werk bij ASVZ, een zorginstelling voor mensen met een verstandelijke beperking. Daar begon ze in 2003, net een half jaar voor haar afstuderen. “Naast alle *gewone* werkzaamheden kreeg ik ook gelijk de vraag om mee te denken in de visie en het beleid rondom ouderen”, zegt ze met een grote glimlach.

“Een expert was ik nog lang niet, daarvoor moest ik nog heel wat meters maken. Ik heb er veertien jaar gewerkt en mocht er van alles doen, opzetten en ontwikkelen. Zoals een prachtige 8-daagse scholing voor begeleiders, over veroudering en dementie bij mensen met een verstandelijke beperking.”

In die tijd maakte ze ook het dementiespel *Weten, vergeten en... begeleiden!*¹, dat begeleiders helpt om te gaan met cliënten met dementie. Het spel ligt voor ons op de keukentafel. Er zitten 170 gekleurde kaarten in met opdrachten en vragen op kennisniveau, diagnostiek, visie en begeleiding. En ook een grote foto van een meneer die je streng en een beetje nors aankijkt.

“‘Wat roept deze meneer bij je op?’, is de vraag aan begeleiders. Daarna lees je voor wat er achterop de foto staat. Dat hij als kind is verkocht aan een groot boerengezin, niet is herkend dat hij een verstandelijke beperking had en dat het helemaal mis is gegaan. Als begeleiders de foto dan weer bekijken, zie je een heel andere uitdrukking op hun gezicht, je ziet respect. Dat wil je ook voor hun eigen cliënten, dat begeleiders hun levensverhaal kennen, een relatie aangaan.”

Bij het dementiespel hoort een zeer uitgebreide handleiding, die begeleiders, maar vooral ook orthopedagogen en psychologen in de verstandelijk gehandicapte sector, als naslagwerk kunnen gebruiken

en nog steeds gratis te downloaden is. In die handleiding staat veel informatie die ook anno 2025 actueel is.

Vragenlijsten

Tijdens het komende NVO-congres *De pedagoog van NU*, op 26 september, zal Arianne Uijl vertellen over het belang van een goede diagnose bij ouderen met een verstandelijke beperking. Of er sprake is van dementie, is ingewikkelder om te herkennen en vast te stellen bij mensen die bepaalde vaardigheden nooit hebben gehad. Zoals praten, lezen, oriënteren en aankleden. Hoe ernstiger de beperking, hoe moeilijker het is.

“Dementie bij mensen met een verstandelijke beperking wordt vaak te laat of niet gezien. Ze hebben veelal hun leven lang al een disharmonisch profiel in hun functioneren. Ook hebben ze vaak epilepsie, gebruiken langdurig medicijnen, et cetera. Dat zorgt er allemaal voor dat er beelden ontstaan die op dementie lijken, maar het niet zijn. Of andersom, dat begeleiders onterecht denken: dit hoort bij de verstandelijke beperking.”

Volgens Arianne gaan er twee dingen mis.

“Bij het vaststellen of er sprake is van dementie, worden screeningslijsten heel vaak gebruikt als onderzoeksinstrumenten, terwijl het alleen gaat om het komen tot hypothesen. Bovendien zijn veel vragenlijsten gericht op het verzamelen van informatie vanuit de familie en begeleiders, maar niet rechtstreeks vanuit de cliënt. Terwijl er wel mooie instrumenten zijn. Zoals de CAMDEX-DS II uit Engeland, die vragenlijsten, neuropsychologisch onderzoek én een interview met de cliënt combineert. Op het NVO-congres zal ik daar meer over vertellen. En over andere instrumenten en de visie op het betrekken van cliënten bij hun eigen onderzoeksproces. Dat is binnen de reguliere ouderenzorg normaal en zou het hier ook moeten zijn.”

Verpleeghuizen

Sinds 2010 werkt ze ook als consulent bij het Centrum voor Consultatie en Expertise (CCE).

“Eerst puur om mee te puzzelen over veroudering en vermoedens van dementie bij mensen met een verstandelijke beperking.

Op een gegeven moment kwamen er steeds meer vragen uit verpleeghuizen: ‘Is hier sprake van dementie of van een beneden gemiddelde intelligentie, veel eerder al in het leven?’ Zo kwam ik in de wereld van de verpleeghuizen terecht, met een heel andere manier van benaderen.

In de verstandelijk gehandicapte sector zetten we bijvoorbeeld al heel lang snoezelmateriaal als een tast- of voelkussen in als iemand onrustig is. Maar als je vader directeur bij Shell is geweest, kan zo iets voor de familie confronterend zijn. Het ging daar ook veel meer om echt verzorging en verpleging en minder om begeleiding. Inmiddels is de orthopedagoog-generalist enorm in opkomst in die sector. Omdat je met een mediërende begeleiding, waarin je iedereen om een cliënt heen – verwanten en medewerkers – meeneemt, meer bereikt.”

'Dementie bij mensen met een verstandelijke beperking wordt vaak te laat of niet gezien'

Levensverhaal

Je inleven in de situatie van een cliënt, iemand echt leren kennen, is essentieel volgens Arianne. Daarom werkt ze veel met levensverhalen, die bij haar zomaar twintig pagina's kunnen tellen in plaats van de veelvoorkomende halve A-4tje's.

"Een levensverhaal is dé basis, voor het mensbeeld en de relatie met iemand, maar ook diagnostisch en in de behandeling. Zo kun je als orthopedagoog bijvoorbeeld zien dat er in iemands jeugd zoveel is gebeurd, dat je het nu complex trauma zou noemen. Maar dat dit nooit is onderkend. Iemand met dementie valt terug op z'n gevoelsbasis, en die kan onveilig zijn. Dat is belangrijk om te weten. In de behandeling kun je er kleine dingen uithalen die mensen in het hier en nu nog kunnen doen. Zo was er een man met een verstandelijke beperking die als kind zijn vader altijd hielp met het ordenen van de papieren giroafschriften, met een perforator en een nietmachine. Toen hij dementie ontwikkelde, kreeg hij net zoiets te doen en daarmee weer het gevoel 'zijn vader te helpen'.

Ik vraag ook altijd naar muziek bij levensverhalen. Pas was ik bij een dame die niks had met klassiek, maar wel met de *Golden Earring*. Als je bij haar de hit *Radar Love* aanzet, met die stampende bassen, maak je haar helemaal blij."

Kennisverspreiding

Sinds 2009 is Arianne voorzitter van het landelijk Netwerk Gedragsdeskundigen voor Ouderen (NGO), waarin zo'n 200 afgevaardigden uit de verstandelijk gehandicaptensector hun kennis en ervaringen delen. Bij PAO geeft ze sinds 2017 de cursus diagnostiek bij dementie aan orthopedagogen en psychologen. Verder schreef ze – als onderdeel van de campagne *(H)erken jij dementie... bij mensen met een verstandelijke beperking?* – samen met een collega de *Handreiking (H)erken jij dementie?* Die verscheen in 2022, en biedt een *up-to-date* overzicht van alle kennis, hulpmiddelen en adviezen. Plus heel veel achtergrondinformatie over veroudering en verschillende vormen van dementie bij mensen met een verstandelijke beperking. Ook deze is gratis te downloaden.² "Kennis die je in de basisopleiding orthopedagogiek niet meekrijgt", zegt Arianne. "Maar die je wel moet hebben voor je begint met een diagnostisch onderzoek. Dementie is natuurlijk een paraplu begrip, er zijn meer dan vijftig verschillende vormen. We hebben net

vanuit het NGO een mooi schema gereviseerd, met alle vormen van dementie, de symptomen die daarbij horen en de instrumenten om dat te onderzoeken. Een soort Excel-sheet. Dat kun je gebruiken om iets meer voorbereid en gedegen een onderzoek in te gaan."

Boswachter

Inmiddels werkt Arianne al weer acht jaar voor de organisatie waar ze ooit begon, Philadelphia Zorg. Haar kennis over veroudering en dementie zet ze overal in de organisatie in. En op allerlei manieren daarbuiten. Ze blijft ook generalist en werkzaam in andere domeinen en met andere thema's, zoals trauma bij volwassenen, kinderen en jongeren.

"Door breed te blijven kijken en werken, krijg je steeds meer stukjes die de puzzel van het mensbeeld net iets completer maken. Ouderen waren ook ooit jong en een brede orthopedagogische en generalistische kijk helpt dan. Daarin zijn we als orthopedagogen van enorme toegevoegde waarde in de ouderenzorg."

"Het gaat vooral om compassie", zegt ze. "Je inleven in de mens die iemand was. Ik geef vaker het voorbeeld van een oud-notaris met dementie. Een statige, deftige man, die je niet makkelijk benadert. Een medewerkster in het verpleeghuis vertelde dat ze pas zijn hulp wel had willen vragen om de tuinkussens binnen te halen, maar dat niet goed durfde. We zijn met zijn levensverhaal aan de slag gegaan. Het bleek dat hij eigenlijk helemaal geen notaris had willen worden, maar boswachter. Hij was dol op de natuur, vertelden zijn twee lieve dochters, en heel galant naar dieren en mensen. Zijn leven lang al. Dus de volgende keer vroeg ze hem wel voor de tuinkussens en kon meneer weer even van betekenis zijn."

tekst: Annemiek Haalboom

foto: Patrick Uijl

¹ Het dementiespel is gratis te downloaden via:
www.kennispleingehandicaptensector.nl/tips-tools/tools/dementiespel-weten-vergeten-en-begeleiden

² www.kennispleingehandicaptensector.nl/tips-tools/tools/handreiking-h-erken-jij-dementie